

Серпухова В. М. Людина у живописі Т. Г. Шевченка: до 200-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка, видатного українського поета та художника : огляд літератури / В. М. Серпухова, О. В. Озеркіна // «Тарас Шевченко – Людина, Письменник, Патріот» : матеріали наукової студентської конференції, присвяченої 200-річчю від дня народження Т.Г. Шевченка 25 березня 2014 р. / Харківський національний медичний університет ; кафедра суспільних наук. – Х., 2014. – С. 26–31.

Людина у живописі Т.Г. Шевченка:огляд літератури до 200-річчя від дня народження Т.Г. Шевченка, видатного українського поета та художника

*Серпухова Валентина, Озеркіна Ольга
Наукова бібліотека ХНМУ*

Вшановуючи пам'ять нашого великого Кобзаря, як видатного поета, ми не можемо оминати увагою іншу сторону його багатогранної особистості. За своє недовге життя Кобзарем крім чималої літературної спадщини: поетичної, драматургічної, творів у жанрі прози та інших, було створено велику кількість значущих зразків образотворчого мистецтва. Це понад 830 творів живопису і графіки, які віднайдено до нашого часу у вигляді оригіналів та копій інших митців. Ще 270 шевченківських художніх робіт вважаються, на жаль, втраченими. У фонді Наукової бібліотеки нашого університету є ряд видань, які презентують цю грань творчості нашого великого земляка, різнобарвний талант якого був не обмежений лише сферою мистецької діяльності. Діапазон живописних жанрів митця вельми широкий: портрети, автопортрети, твори побутового та історичного жанру, пейзажі. Слід сказати, що у своєму образотворчому процесі Шевченко завжди керувався словами свого першого вчителя малювання, професора рисунку у Віленському університеті, Яна Рустема: «Шість років рисуй і шість місяців малюй, і будеш майстром».

Хочеться розпочати огляд літератури «Людина у живопису Тараса Григоровича Шевченка», присвячений двохсотріччю від дня народження Великого Кобзаря, з автобіографічної повісті «Художник», яка була написана Шевченком у 1856 році. Вона розповідає про становлення молодого митця, який потрапив до богемного середовища художників безпосередньо із безвихідної кріпацької дійсності. Головними героями твору автор зробив своїх вчителів та рятівників із поміщицької неволі: відомого російського художника Карла Брюллова, свого співвітчизника

Івана Сошенка та інших. У цій повісті простежується інтерес Шевченка до проблем портрета, а саме – його акварельного втілення. Перша юнацька робота майстра у портретному жанрі, що збереглася до нашого часу – «Погруддя жінки», виконана олівцем. Щодо шевченкових жіночих портретів дуже влучно висловився український мистецтвознавець Костянтин Широцький: «Ті постаті – легкі, граціозні, дивляться із картону рельєфно, ніжно і живо. Писав він їх... ніби жартома, граючи талантом».

Видання «Біографія Т.Г. Шевченка за спогадами сучасників» серед багатьох документальних свідчень про різні моменти життя та творчості українського митця, описує період навчання молодого Шевченка у стінах петербурзької Академії художеств у 1838-1842 роках, де він відвідував анатомічні лекції анатома та хірурга, академіка Імператорської Академії художеств, Іллі Васильовича Буяльського. Збереглися листи із замальовками, які зробив юний художник під час занять у натурному класі.

В останній рік свого навчання в Академії Шевченком було написано найважливіший живописний твір цього періоду – знамениту «Катерину», виконану олійними фарбами. Відомо, ця робота є ілюстрацією до однойменної поеми автора, в якій постать Катерини, як і інші деталі картини пронизані глибоким символічним значенням. Критичні відгуки на цю роботу художника можна знайти у книзі Д. Антоновича «Шевченко-маляр», яка є одним із найкращих досліджень образотворчої спадщини Шевченка, та у виданні Академії наук СРСР «Тарас Шевченко», до якого увійшли тексти доповідей наукової секції, присвяченій 100-річчю від дня смерті великого українського митця. Д. Антонович так висловлювався щодо майстерності художника в написанні жіночого образу: «...з якою ж, справді, любов'ю вирисована на полотні постать Катерини! З делікатною ніжністю окреслено груди, плечі і руки, а поверх їх натурально та з надзвичайним смаком розміщено складки широкої білої сорочки...».

До нас дійшло декілька автопортретів Шевченка, де він зобразив себе у різні періоди свого життя у масляній техніці, олівцем, у вигляді гравюри, тощо. Але найбільш відомий із них – це автопортрет молодого чоловіка, що впівоберта пильно дивиться на глядача. За думкою деяких дослідників цього портрету, Шевченко намалював себе під час хвороби,

або одужання від неї, про що свідчать деякі симптоми: виснажений вигляд поета, запалі очі, загострений ніс. У книзі М. Гаско «У колі Шевченкових та Гоголевих друзів» цьому портретові присвячено розділ «Шевченків автопортрет», і цікаво, що в ньому автор ставить під сумнів офіційну дату написання картини. Також про цей витвір можна прочитати у книзі «Доля. Книга про Тараса Шевченка в образах та фактах».

Продовжуючи тему портрета в живописі Т. Шевченка, хочеться перейти до джерел, які розповідають про інші роботи митця в цьому жанрі. За словами Дмитра Антоновича, «...треба було півстоліття після смерті Шевченка, щоб значення Шевченка-маляра почало висвітлюватися, і міне, мабуть, друге півстоліття, поки значення Шевченка-рисувальника, Шевченка-гравера буде належно висвітлено і загально усвідомлено». У зв'язку з цим хочеться розповісти про портретні роботи майстра, виконані олівцем. У книзі «Доля. Книга про Тараса Шевченка в образах та фактах» серед багатьох інших вміщено два портрета, написані італійським олівцем, та свідчення щодо їх написання. Це, по-перше, портрет Марії Максимович, молодої дружини відомого українського вченого-енциклопедиста Михайла Максимовича, яка стала музою закоханого в неї поета. Крім зовнішньої привабливості дівчини, неможливо не помітити внутрішню красу та поетичність її образу, які зміг передати, сповнений ніжного почуття художник. Інша цікава робота Шевченка в цій техніці – це портрет відомого афро-американського актора Айри Олдріджа, талант та доля якого дуже зворушили Кобзаря. Відкрите обличчя актора на малюнку приваблює щирістю та доброзичливістю, погляд сяє розумом і людяністю.

Як казав Шевченко-художник, «...не здобувши твердості в рисунку, братися за фарби – це все одно, що вночі шляху шукати», тому перед тим, як взятися за фарби, він наполегливо відпрацьовував олівцеву техніку малювання людської натури. Про це свідчить досконалість його олійних портретів. Два овальних портрета подружжя Закревських, які докладно аналізує Д. Антонович у своїй книзі «Шевченко-маляр», являють собою вдале мистецьке рішення у використанні таких елементів олійного живопису, як світлотінь та колорит. За словами автора книги щодо портрета Ганни Закревської, «тут рембрантівські проблеми світлотіні на жіночому обличчі та на тілі відкритих плечей не тільки поставлено, але й розв'язано в кольорах з такою самою майстерністю, з якою досі

Шевченко вмів це розв'язувати в рисунку». А про портрет Платона Закревського Антонович пише: «Весь портрет побудований на контрастах світлого й темного, білого й чорного; світлотіньовими переходами підкреслено енергійну ліпку скульптурного обличчя». Ці дві роботи вважаються особливо характерними портретними працями художника.

У своїй останній малярській роботі «Притча про блудного сина» за звісною євангельською притчею Шевченко звертається до теми злочину та покарання. Усі вісім аркушів цієї серії є послідовною розповіддю про моральне падіння та поневіряння головного героя. Перебуваючи на засланні в оренбурзьких степах, Шевченко бачив чимало сцен з життя в'язнів, які він правдиво відобразив в цій серії. Треба сказати, що Шевченком замислювалося створити дванадцять аркушів-сцен на тему «Блудного сина», але, не встигнувши знайти відповідну натуру для останніх малюнків, він не зміг завершити свій задум, бо дуже принципово ставився до достовірності зображення персонажів у своїх роботах. На всіх аркушах серії головного героя зображено оголеним по пояс. Щоб достовірніше показати фактуру м'язів та підкреслити пластичність постатей, у відображенні чоловічого тіла, художник дуже вдало використовував гру світлотіні, бо добре володів основами пластичної анатомії людського тіла. У художньому альбомі «Тарас Шевченко. Живопис, графіка» представлено найбільш цікаві малюнки цієї серії високої якості. Серед них – аркуш під назвою «Програвся в карти», на якому зображено оголеного до пояса розбишаку, що програвся в пух і прах до останньої сорочки. Уся постать головного героя говорить про його бешкетну вдачу та байдужість до свого скрутного становища, автором добре передано гру м'язів торсу гультяя.

Видання «Тарас Шевченко. Життя і творчість у портретах, ілюстраціях, документах» вміщає не тільки фото робіт художника, а й наводить свідчення щодо їх створення. На ще одному малюнку «Притчі», «У в'язниці», представленому у цьому виданні, ми бачимо головного героя у кайданах, сидячим на кам'яній підлозі в'язниці серед своїх товаришів по нещастю. Основні риси зовнішності головного героя – це, безумовно, приреченість, скореність долі; його сумний погляд та сильні, але складені руки свідчать про зламаність людини.

Під час створення цього складного художнього твору автор писав у своєму щоденнику: «... Я вважав би себе найщасливішою в світі

людиною, якби мені удався так відверто, щиросердно замислений мій несвідомий негідник, мій блудний син».

Про роки заслання до оренбурзьких степів, та про живописні роботи Шевченка-художника цього періоду розповідається у книзі Л. Хінкулова «Тарас Шеченко».

До ювілею від дня народження Тараса Шевченка у минулому році вийшла книга українських письменників-сценаристів Костянтина Тур-Коновалова та Дениса Замрія «Художник», яка відразу стала українським бестселером. Вітчизняний шевченкознавець Сергій Гальченко пише про цю книгу так: «У кіноромані «Художник» подано образ земної людини Тараса Шевченка, в якому ще в молоді роки проросли зерна таланту спочатку художника, а потім і поета, які стали згодом двома могутніми крилами геніальної особистості й репрезентанта української нації». У цьому біографічному романі багато подій розгортається у художніх майстернях, а діючими особами, крім самого Шевченка, постають видатні історичні особи: художники Карл Брюллов, Іван Сошенко, Аполлон Мокрицький, Олексій Венеціанов, поети Василь Жуковський, Євген Гребінка та інші. Висвітлюється ранній період життя Тараса Шевченка, коли молодий художник навчався у петербурзькій Академії художеств.

Відомий письменник другої половини XIX – початку XX століття Володимир Краніхфельд дав таку оцінку творчості видатного українця: «Вічна слава Шевченку-поету та добра, добра пам'ять Шевченку-художнику».